

УДК 316.4.063.3:37

UDC 316.4.063.3:37

**ВОЗМОЖНОСТИ И РИСКИ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ****OPPORTUNITIES AND RISKS
OF EDUCATIONAL INTEGRATION**

В. С. Лапуцкий,
*аспирант кафедры
социологии БГУ*

V. Laputsky,
*Post-Graduate Student of the
Department of Sociology, BSU*

Поступила в редакцию 01.06.18.

Received on 01.06.18

В статье рассмотрены интегративные процессы в системе высшего образования Беларуси. Изучена динамика численности иностранных студентов в Беларуси и белорусских студентов за рубежом за последние 6 лет; рассмотрено влияние интегративных образовательных процессов на белорусское общество; выявлены возможности и риски интенсификации образовательной интеграции как для участников этого процесса (студентов, преподавателей), так и для страны. Подчеркнуто, что интегративные процессы в области образования способны не только позитивно повлиять на высшее образование в Беларуси и способствовать социально-экономическому развитию страны, но и увеличить риски интенсификации утечки мозгов.

Ключевые слова: интеграция высшего образования, академическая мобильность, утечка мозгов, международное образовательное пространство.

The purpose of the article is to systematize information on integrative processes in Belarusian education. The dynamics of the number of foreign students in Belarus and Belarusian students abroad has been studied from 2011 to the present. The influence of integrative processes in the field of education on the Belarusian society is considered; opportunities and risks of intensification of educational integration are revealed both for participants of this process (students, teachers), and for the country. It is concluded that integrative processes in the field of education can not only positively influence higher education in Belarus and contribute to the country's social and economic development, but also increase the risks of intensifying the brain drain.

Keywords: integration of education, internationalization of higher education, academic mobility, brain drain, international educational space.

Интегративные процессы в образовании – характерное явление современного этапа развития белорусской высшей школы. Интеграция направлена на преодоление низкой мобильности и недостатка ресурсов национальных систем высшего образования в условиях роста глобализации, бросающей новые вызовы этим системам.

Интеграция в международное образовательное пространство как качественно новый этап международного сотрудничества – один из основных способов выхода национальной системы высшего образования из кризиса. Интеграция представляет собой процесс формирования единого образовательного пространства, который включает усиление сотрудничества между различными субъектами образования. Это не ассимиляция, а добровольное взаимовыгодное движение к такой целостности, которая во-

площает в себе лучшие характеристики интегрируемых субъектов [1, с. 284]. Интеграция образовательных услуг высших учебных заведений в глобальное пространство реализуется в рамках различных соглашений в области международного сотрудничества в секторах науки и культуры.

В литературе иногда отождествляются понятия образовательной интеграции и интернационализации образования, тогда как они различаются. Известные специалисты в области изучения международной деятельности университетов Ф. Альтбах и Дж. Найт рассматривают интернационализацию как организованные систематические попытки национальных правительств, наднациональных агентств и вузов участвовать в международных видах деятельности [2, с. 4].

Интернационализация в узком смысле предполагает внедрение международного

измерения в функции учебного заведения – преподавание, исследование, оказание услуг [2, с. 4]. Этот процесс предусматривает актуализацию двух аспектов: внутреннего и внешнего. Внутренняя интернационализация состоит в создании такой культуры и климата внутри учреждения образования, в рамках которых присутствует межкультурное и межнациональное понимание. Внешняя интернационализация включает экспорт образовательных услуг в зарубежные страны посредством различных образовательных технологий, заключения соглашений как между странами, так и между вузами [3, с. 5].

Интеграция предполагает вхождение национальной высшей школы в более широкое образовательное пространство в рамках определенных направлений (например, вступление в Болонский процесс). Конечным результатом интегративных процессов в области образования для вовлекаемого субъекта является включение национальной образовательной системы в межгосударственное образовательное пространство. Влияние, которое оказывают интегративные процессы на страну, затрагивает не только образовательные, но и экономические, социокультурные и структурные аспекты. Это, в свою очередь, ведет к определенным возможностям и рискам, затрагивающим названные сферы жизнедеятельности.

В 2016/17 учебном году в белорусских вузах обучалось наибольшее количество иностранных студентов за весь период академической миграции – 15 тыс. чел. [4, с. 41]. По сравнению с предшествующим периодом отмечен рост: в 2010/11 учебном году обучалось 10 тыс. иностранцев, в 2000/01 – 2,5 тыс. чел. Однако в 2017/18 учебном году количество граждан других стран в вузах Беларуси несколько снизилось – 14 635 чел. [4, с. 41].

Более 75 % от числа всех студентов-иностранцев составляют представители постсоветских республик (Туркменистана, России, Азербайджана, Таджикистана, Казахстана и др.). В последние годы значительно выросло число представителей стран Ближнего Востока и Африки. Ведущие страны-доноры – Туркменистан (48,6 % от числа иностранных студентов), Россия (10,2 %) и Китай (6 %) [4, с. 41]. Расширилась география иностранных студентов, получающих образование в Беларуси по программам довузовского образования (на под-

готовительных факультетах и отделениях вузов) и на языковых курсах [4, с. 41], чему способствует расширение договорной базы на межгосударственном уровне (действуют 93 международных договора в сфере образования, за рубежом создано 7 совместных образовательных структур, создаются еще две [5]).

Доля иностранных студентов в общем количестве студентов в стране в 2017 г. составила 5,1 %, что ниже среднего уровня по ОЭСР (7 %). Однако в рамках Беларуси эта доля выросла: в 2010 г. она составляла 2,1 %, а в 2014/15 учебном году – 3,9 % [4, с. 41], поэтому наметилось увеличение количества иностранцев. Данная тенденция представляется особенно важной в связи с сокращением числа выпускников белорусских средних учебных заведений.

Увеличение числа иностранных студентов, расширение географии образовательных мигрантов и их доли в структуре студенчества страны свидетельствует о постепенном включении белорусской системы высшего образования в международное образовательное пространство [4, с. 41].

Позитивная динамика наблюдается и в отношении количества белорусских студентов, обучающихся за рубежом. Для получения высшего образования белорусы чаще всего выбирают Россию, Литву и Польшу. Причина в том, что в этих странах, в отличие от других, мало барьеров к поступлению иностранцев в вузы. Россия стала удобной образовательной площадкой для белорусов в связи с географической близостью, обеспечением равных прав белорусским гражданам при поступлении в российские вузы, отсутствием языкового барьера, разработанной законодательной базой. Так, в 2016/17 учебном году в вузах России обучалось (на разных ступенях) 18 тыс. граждан Беларуси [6, с. 200]. На втором месте по популярности у белорусов польские вузы. По данным Министерства науки и высшего образования Польши, в 2015/16 учебном году в Польше обучалось 4118 граждан Беларуси. Больше в Польше только украинцев, доля которых составляет 50 % (23 329 чел.) от общего числа иностранных студентов в Польше. Принимаемая во внимание число жителей обеих стран (Беларусь – 9,5 млн, Украина – 47 млн), доля белорусских студентов в Польше почти в два раза выше, чем доля украинцев [7].

Вузы Польшы выбіраюць, як правіла, тэ беларусы, у якіх ёсць польскія карані. Такія студэнты могуць раслічваць на бесплатнае паступленне і дадае стипендыю ад польскага ўраўдства. Так, у 2015/16 ўчэбным годзе ў старэйшым вузе Польшы – Ягеллонскім універсітэце (г. Кракаў) ад ліка аўчаваныхся 141 беларуса 76 атрымалі стипендыі ўраўдства Польшы, 42 аўчаліся бесплатна на аснове Карты паляка, 7 ўдзельнічалі ў праграме Каліновскага і лішь 16 аплачывалі ўчэбу самастойна [2]. У Літве ліка беларусаў складала амаль 40 % ад усіх студэнтаў-іноўстранцаў (пераважна гэта студэнты і магістранты ЕГУ – беларускага ўсшага ўчэбнага заўеданія) [8].

У саотвастыі с лікаў разлічных заўнодаўтальных аўктаў і дагавораў аб саатруднічэствэ междэ вузама і междэ странама, а таўже па лікаў і саотнашэнню іноўстранных студэнтаў, аўчаваныхся ў нашэй стране, ў Беларуса выдэляюць тры аўсновных наўрваленія інтеграўтывных працэсаў:

1) пастсаветскае наўрваленне (аўбсаўвлэна істаўрычэскім і геапалітаўчэскім фактарама, ў том ліка і ў рамаках таўчущых саглашэнняў, таўких як ЕАЭС, Саюз Беларуса і Рассія і т. д.);

2) заўпаўноае наўрваленне (аўбсаўвлэна ўваждэніем Беларуса ў 2015 г. ў Болонскі працэс, ўдзельнічэствэ ў раядэ аўбсаўваўтальных праграмаў);

3) ўстаўноае наўрваленне (аўбсаўвлэна прагрэссіраўющымі кантаўтама Рэспубліка Беларуса с КНР і другама странама Бліжнага і Дальняга Ўстаўка).

Нелінейны характар праўтэканія інтеграўтывных працэсаў, выражаўнны ў наліччэ незавісаўмых друа ад друа вектараў інтэрнаўнаўналізаўці і іх разлічнэ саўтаўсэ, аўбсаўваўлаўтэ даўльняўее ўваўвлэчэніе беларускаў высшаў школы ў междэнаўраўдаўны кантаўкс. Гэта аўбсаўваўлаўтэ ўзаўможнаўсці (каў паўтэнцаўальнаў, таўк і рэальнаў) і рыскаў, сўваўзаныя с ўваўключэніем страны ў єднэўнаў аўбсаўваўтальнаўе праўсатраўство. Ўзаўможнаўсці і рыскаў аўбсаўваўтальнаў інтэграўціі праўслэжываўтэся каў на індывідуальнаўм ўраўнне, таўк і на ўраўнне страны.

Каў паўказала Л. Вэрбіцкаўя, прэаўмущэства інтэрнаўнаўналізаўці ў высшэмаў аўбсаўваўтанні междэ странама заўключаўтэся ў аўб-

єднэніи рэсурсаў (асаўбэна, кагда она таўк таўрдаўнаўстаўпнаў); ў аўбсаўваўнне дубліраўнаў і нэнаўжнаў саўпіраўнаў таўм істаўваўнаў; ў аўлаўчшэніи ідэнтаўфікаўці праўектаў і раўсущэй ўваўрэннаўсці ў іх цаўлаўсаўаўраўнаўсці ў ўсаўваўях каўлектаўваўнаўнаў надзаўра. Інтэграўтывнаўе праўцэсаў ў аўбсаўлаўсці аўбсаўваўтанія саўпаўбсаўваўтэ аўлаўскаў інтэнаўскаўнаў аўбсаўваўнне знаўняў і дэаўфаўзаў інаўваўціаў іаў боўлее раўзвітаўх странаў ў мэнаўе раўзвітаўе. Ўваўвлэчэніе ў глаўбалнаўю аўбсаўваўтальнаўю саўраўдаў саўпаўбсаўваўтэ аўлаўскаўнаў іннаўваўціаўнаўнаў паўтэнцаўала страны за саўчаўт аўбсаўваўнэня заўраўбэжнэмаў аўпытаўм і яго ўзаўможнаўм паўслэдаўющым ўнаўдрэніем ў разлічнэ саўраўдаўнаў сфаўры жаўзнэдаўчэлаўскаўскаў страны [9, с. 11].

Іаў рыскаў на госудаўраўственнаўм ўраўнне аўтмэтам праўблемаў «ўтаўчкаў мазгаў». Умэнаўшэніе лікаўскаў аўбарьяраў для аўаўдэмаўчэскаў маўбсільнаўсці ўзаўсоўкаўваўліаўціраўваўнаўных саўпэцаўалістаў, аўтсаўваўнне жаўчэлаўскаўскаў саўраўдаўнаў саўпаўбсаўваўтэ аўлаўскаўнаў маўтаўваўціаўці даўнаўнаў групаў наўсэлаўннэаў к паўслэдаўющэмаў ўзаўвраўтаўчэнію ўваўдэаўтэ к аўттоўкаў траўдоваўх рэсурсаў. Гэта нэгаўтывнаў саўказываўтэся на інаўваўціаўнаўнаўм і аўэкаўнаўмэскаўм паўтэнцаўалаў страны-даўноўра. Ёслі ўчаўтэ, чаў ў даўнаўны праўцэс ў боўльшэй саўтаўпэні ўваўвлэчэны іменнаў лцаў са ўзаўсоўкаўнаўм і цаўлаўпаўлаўганія, таў даўже аўтноўсительнаў маўлаў аўттоўкаў ўваўдэаўтэ к нэгаўтывнаўм паўслэдаўствямаў ў аўэкаўнаўмэскаўм саўсэмаўнтаў для ўсего госудаўраўства. Гэта аўбсаўваўлаўтэ нэаўбсаўваўнаўскаў саўзаўдаўнаў саўцаўлаўскаўнаў аўсаўваўскаўнаў саўпаўбсаўваўтэ аўлаўскаўнаўм ўзаўвраўтаўчэнію ўдзельнічаўаў праўцэсаў аўаўдэмаўчэскаў маўбсільнаўсці.

Ўыстаўраўваўнне цаўлаўскаўнаў саўтаўраўгаўіі ў аўбсаўлаўсці междэнаўраўдаўнаўнаў аўктыўнаўскаўскаў вузаў праў саўбсаўваўдэніи праўіорытаў наўцаўнаўнаўнаўнаў бэзаўпаўскаўнаўскаў паўзволіт ўмэнаўшчыаў рыскаў і ўграўзы ўтаўчкаў мазгаў. Каў паўлаўгаўтэ Т. П. Тітаўа, боўльшынаўскаў странаў с раўзвітаўмаў наўчнэмаўмаў каўмплексамаў рэаўлізаўтэ разлічнэ ініаўцаўтывы па саўтаўмаўліраўваўнне маўбсільнаўскаў наўчнэмаў каўдраў і ўзаўвраўтаўчэнію на радінэ ўаўхаўшых ўчэнаўх-саўаўтаўчэлаўскаўнаўнаў [10].

Праўаўмущэства інтеграўтывных праўцэсаў на ўнаўверсітэскаўм ўраўнне даўстаўноаў праўзраўчнэ. Інтэрнаўнаўналізаўціаў аўглаўбаўлаўтэ баўзаў знаўняў інаўсutyтаўаўнаўнаў аўдзельнічаўаў, раўздваўгаўтэ рамакаў наўчнэмаў поўскаўаў, аўбаўгаўчаўтэ ўчэбнаўе праўграмаўы. Праўсаўтаўваўнне ў вузе студэнтаў і ўчэнаўх іаў разлічнэх странаў раўсшыраўтэ

культурные горизонты студентов и преподавательского состава своей страны. Обучение иностранных студентов влияет также на развитие их стран и способствует глобальной экономической и политической стабильности [9, с. 11].

Процесс вовлечения университетов в международную деятельность позитивно сказывается на их роли в обществе в целом. Последствия участия университетов в интегративных процессах охватывают не только образовательную и научную сферы, но и область взаимоотношений с бизнесом, СМИ и другими организациями. Университет, обладающий обширными международными связями, все чаще и в большей степени становится значимой структурой гражданского общества. В престижных университетах выступают и встречаются со студентами ведущие политические деятели иностранных государств, представители бизнеса. Университет становится дискуссионной площадкой для обсуждения острых научных и общественных вопросов. Профессорско-преподавательский состав университета активно включается в экспертизу международных событий науки, техники, экономики, политики, развития общества и т. д. не только в своей стране, но и в зарубежных изданиях и СМИ [9, с. 11].

Для выявления возможностей и рисков интеграции на индивидуальном уровне нами было проведено исследование с ноября 2017 по март 2018 г. Объектом исследования выступили белорусские студенты и выпускники, ставшие участниками процессов академической мобильности. Предмет исследования – практики белорусских студентов и выпускников в рамках обучения по образовательным программам и стажировкам за рубежом в контексте процессов академической мобильности. В ходе исследования были проведены 20 интервью с молодыми людьми, проходившими обучение в России, Китае, Литве, Латвии, Португалии, Испании, Германии, Швеции. Формирование выборочной совокупности осуществлялось, исходя из трех основных направлений интегративных процессов в области образования в Беларуси, а также с учетом мнений представителей разных специальностей – как социогуманитарного характера, так и технического. Было выявлено, что возможности интегративных процессов на индивидуальном уровне

не напрямую касаются получаемого опыта от участия в различных программах. Пребывание в чужой стране позитивно сказывается на жизненных установках индивида и его профессиональных компетенциях. Как отмечают участники интервью, проведенных нами среди белорусских студентов и выпускников, обучавшихся за рубежом, для потенциальных работодателей соискатель с международным опытом является более перспективным сотрудником, чем обычный выпускник университета.

Риски интегративных процессов в области образования на уровне индивидов описаны Д. Л. Константиновским в исследовании мотивации адаптации российских студентов за рубежом. Степень реализации возможностей, предоставляемых в рамках обучения за рубежом, зависит от того, как студент пройдет процесс адаптации. Автор, ссылаясь на К. Додда, затрагивает проблемы культурного шока в контексте межкультурной коммуникации между индивидом, ставшим участником процессов академической мобильности, и принимающей средой. «По К. Додду, человек, оказавшись в инородной среде, в первую очередь испытывает «культурный шок», иначе говоря, это ощущение дискомфорта, беспомощности, состояние дезориентации, тревоги из-за потери привычных символов и знаков социальной коммуникации и отсутствия новых знаний» [11, с. 12]. В данном контексте под культурным шоком понимается социально-психологическое состояние дискомфорта и тревоги, возникающее в результате сложностей с установлением контактов в новой среде.

Процесс переживания культурного шока является своего рода риском, так как он мешает получению позитивного результата от обучения за рубежом. Индивид вынужден преодолевать различные социокультурные барьеры. Можно сравнить это состояние с описанным А. Шютца состоянием «чужака» в новой для него среде: «Культурный образец родной группы все еще продолжает оставаться для чужака результатом непрерывного исторического развития и элементом его биографии. Открытие, что многое в его новом окружении сильно отличается от того, каковым он ожидал это увидеть, будучи дома, часто является первым шоком, которому подвергается вера чужого в значимость привычного «обычного мышления» [12,

с. 197–198]. Таким образом, проблема адаптации заключается в отсутствии четкой исходной позиции в принимающей среде. Индивиду, принявшему решение об обучении за рубежом, приходится с нуля выстраивать свой статус в коллективе, включаться в новую для себя среду с учетом норм и ценностей принимающей стороны. Эффективность данного процесса зависит как непосредственно от качеств самого человека (в частности, от способности к межкультурной коммуникации), так и от позиции принимающей стороны. Можно сделать вывод, что для уменьшения данного риска в условиях академической мобильности необходимо развивать у ее участников коммуникативные компетенции, навыки межкультурной коммуникации.

Риски на индивидуальном уровне касаются и конечного результата участия в процессах академической мобильности. Возможны ситуации, когда ожидания студентов не оправдываются. Это происходит в случае отсутствия полной информации о программе обучения за рубежом, отсутствия опыта подобных поездок у студента и лиц из его круга общения, завышенных ожиданий относительно влияния зарубежной учебы на последующую научную или профессиональную деятельность. Эту проблему отмечали участники исследования, которые констатировали несоответствие содержания обучения первоначальным ожиданиям и скудость предварительной информации о месте учебы. В связи с этим очевидно необходимость

дополнительного информирования студентов о содержании различных зарубежных программ, организации мероприятий, способствующих более успешной адаптации.

Возможности вовлечения Беларуси в международную образовательную интеграцию могут способствовать и социально-экономическому развитию страны. В этом плане стратегия нелинейного развития сегментов высшего образования в совокупности с деятельностной парадигмой образовательного процесса и широким использованием информационно-коммуникационных сетей будет способствовать модернизации высшего образования в процессе встраивания высшей школы Беларуси в глобальные образовательные сети. Однако вовлечение страны в глобальный контекст, сопровождающееся снижением количества барьеров по отношению к потенциальным участникам процессов академической мобильности, ведет к определенным рискам как на индивидуальном, так и глобальном уровнях. Малое количество барьеров, низкая мотивация студентов на возвращение в родное отечество могут привести к интенсификации оттока высококвалифицированных кадров, что негативно влияет на процесс наращивания кадровых ресурсов и, соответственно, на инновационный потенциал страны. В связи с этим необходима разработка мер, стимулирующих участников академической мобильности к последующему возвращению на родину и реализацию своего научного потенциала в Беларуси.

ЛИТЕРАТУРА

1. Талалова, Л. Н. Интеграционные процессы в образовании: контекст противоречий: монография / Л. Н. Талалова. – М.: Изд-во РУДН, 2003. – 368 с.
2. Ягеллонский университет. Об университете. Статистические данные [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ru.uj.edu.pl/ru_RU/o-universytecie/dane-statystyczne. – Дата доступа: 11.07.2016.
3. Глобализация мировой экономики и интернационализация высшей школы: современные взаимосвязи и прогнозы интегрированного взаимодействия / М. И. Демчук [и др.]; под общ. ред. М. И. Демчука. – Минск: РИВШ, 2012. – 124 с.
4. Образование в Республике Беларусь / редкол.: И. В. Медведева (гл. ред.) и др. – Минск: Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2017. – 47 с.
5. Управление международного сотрудничества / Официальный сайт Министерства образования Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://edu.gov.by/sistema-obrazovaniya/upravlenie-mezhdunarodno-sotrudnichestva>. – Дата доступа: 25.05.2018.

REFERENCES

1. Talalova, L. H. Integratsionnyye protsessy v obrazovanii: kontekst protivorechiy : monografiya / L. N. Talalova. – M. : Izd-vo RUDN, 2003. – 368 s.
2. Yagellonskiy universitet. Ob universitete. Statisticheskiye dannyye [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.ru.uj.edu.pl/ru_RU/o-universytecie/dane-statystyczne. – Data dostupa: 11.07.2016.
3. Globalizatsiya mirovoy ekonomiki i internatsionalizatsiya vysshey shkoly: sovremennyye vzaimosvyazi i prognozy integrirovannogo vzaimodeystviya / M. I. Demchuk [i dr.]; pod obshch. red. M. I. Demchuka. – Minsk : RIVSh, 2012. – 124 s.
4. Obrazovaniye v Respublike Belarus / redkol.: I. V. Medvedeva (gl. red.) i dr. – Minsk : Natsionalnyy statisticheskiy komitet Respubliki Belarus, 2017. – 47 s.
5. Upravleniye mezhdunarodnogo sotrudnichestva / Ofitsialnyy sayt Ministerstva obrazovaniya Respubliki Belarusi [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://edu.gov.by/sistema-obrazovaniya/upravlenie-mezhdunarodno-sotrudnichestva>. – Data dostupa: 25.05.2018.

6. Российский статистический ежегодник. 2017 : стат. сб. / Росстат. – М., 2017. – 686 с.
7. Szkolnictwo wyższe – informacje [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.mnsw.gov.pl. – Дата доступа: 11.07.2016.
8. В Литве почти 40 % студентов-иностранцев – белорусы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nn.by/?c=ar&i=119570&lang=ru>. – Дата доступа: 02.07.2016.
9. Вербицкая, Л. А. Глобализация и интернационализация в образовании и важность изучения иностранных языков / Л. А. Вербицкая. – М. : Мир русского слова. – 2001. – № 2. – 131 с.
10. Титова, Т. П. Интеллектуальная миграция в контексте национальной безопасности: подходы к регулированию в Республике Беларусь / Т. П. Титова // Социологический альманах, № 5 / под ред. И. В. Котлярова, В. А. Абушенко и др. – Минск : Беларус. навука, 2014. – С. 367–377
11. Константиновский, Д. Л. Интернационализация образования и российская молодежь: открытия, обретения, результативность / Д. Л. Константиновский, Е. Д. Вознесенская, Г. А. Чередниченко // ИНАБ № 4. – М. : Институт социологии РАН, 2008. – 80 с.
12. Шютц, А. Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии / А. Шютц. – М. : Институт фонда «Общественное мнение», 2003. – 332 с.
6. Rossiyskiy statisticheskiy yezhegodnik. 2017 : stat. sb. / Rosstat. – M., 2017. – 686 s.
7. Szkolnictwo wyższe – informacje [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: www.mnsw.gov.pl. – Data dostupa: 11.07.2016.
8. V Litve pochti 40 % studentov-inostrantsev – belorusy [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://nn.by/?c=ar&i=119570&lang=ru>. – Data dostupa: 02.07.2016.
9. Verbitskaya, L. A. Globalizatsiya i internatsionalizatsiya v obrazovanii i vazhnost izucheniya inostrannykh yazykov / L. A. Verbitskaya. – M. : Mir russkogo slova. – 2001. – № 2. – 131 s.
10. Titova, T. P. Intellektualnaya migratsiya v kontekste natsionalnoy bezopasnosti: podkhody k regulirovaniyu v Respublike Belarus / T. P. Titova // Sotsiologicheskii almanakh, № 5 / pod red. I. V. Kotlyarova, V. A. Abushenko i dr. – Minsk : Belarus. navuka, 2014. – S. 367–377 s.
11. Konstantinovskiy, D. L. Internatsionalizatsiya obrazovaniya i rossiyskaya molodezh: otkrytiya, obreteniya, rezultativnost / D. L. Konstantinovskiy, Ye. D. Voznesenskaya, G. A. Cherednichenko // INAB № 4. – M. : Institut sotsiologii RAN, 2008. – 80 s.
12. Shyutts, A. Smyslovaya struktura povsednevnogo mira: ocherki po fenomenologicheskoy sotsiologii / A. Shyutts. – M. : Institut fonda «Obshchestvennoye mneniye», 2003. – 332 s.

РЕПОЗИТОРІУМ